

GÜNBED-İ KAVUS ÖRNEĞİNDE İKİ DİLLİLİK TEZAHÜRLERİ AÇISINDAN TÜRKMENSAHRA TÜRKMENLERİNİN DİL DURUMU

THE LINGUISTIC SITUATION OF TURKOMEN LIVING IN GONBAD-E KAVUS IN TURKOMEN SAHARA FROM A BILINGUISTIC POINT OF VIEW

Zeynep YILDIRIM*

Öz

İki dilliliğin günümüzdeki en yaygın kullanılan genel tanımı Mackey tarafından bir bireyin iki veya daha fazla dili değişimli kullanması şeklinde ifade edilmektedir. Ancak Mackey bireyin hangi noktada iki dilli olduğu tam olarak belirlenemeyeceği için iki dilliliğin tanımının dört ögeye bağlı olarak yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu ögeler bireyden ve toplumdan ayrı düşünülemez. Fishman'a göre bu sebeple iki dillilerin dil özellikleri incelenirken yaşadıkları sahadaki politik ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel kuvvetlerin derecesi; diğer toplumlar ile aralarındaki etkileşim ve kendi toplumları ile ilişkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Burada İran'ın Türkmen sahra bölgesinin merkez şehri konumundaki Günbed-i Kavus'ta yaşayan Türkmen Türklerinin dil durumları Fishman'ın belirttiği kriterler göz önünde bulundurularak sosyolingüistik bakış açısıyla ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: iki dillilik, İran, Türkmen sahra, Günbed-i Kavus, Türkmen Türkçesi, Farsça.

Abstract

Nowadays the general definition of bilingualism, which is made by Mackey, is the ability of a person to use two different languages alternatively. However, Mackey states that since it is not easy to identify correctly under which circumstances a person becomes bilingual, the definition of bilingualism should be made considering four factors. These factors cannot be considered without a person and a society. Therefore according to Fishman, while analysing the characteristics of bilinguals' language properties one should always consider the political, economical, social, educational and cultural situation at that area where these people live and also consider the interaction between other societies and the relationship with their own society. In this paper linguistic situation of Turkomen living in Gonbad-e Kavus, which is the biggest city in the Turkoman Sahara of Iran, will be analysed sociolinguistically considering the factors Fishman stated.

Keywords: bilingualism, Iran, Turkoman Sahara, Gonbad-e Kavus, Turkmen Turkish, Persian.

Giriş

Bloomfield'a göre, iki dillilik bilinen ikinci bir dilin ana dil ölçüsünde kullanımıdır. Haugen, Bloomfield'ın bu tanımını kişinin bir diğer dilde de anlamlı cümleler kurabilme yetisi olarak genişletmektedir. Hakuta, iki dilliliğin ortaya çıkışını, sadece bireyin kişisel özelliklerinin değil, bireyin etrafındaki olayların ve durumların da etkilediğini belirtmektedir. İki dilliliğin günümüzdeki en yaygın kullanılan genel tanımını ise Mackey bir bireyin iki veya daha fazla dili değişimli kullanması şeklinde yapmaktadır. Ancak Mackey bireyin hangi noktada iki dilli olduğu tam olarak belirlenemeyeceği için iki dilliliğin tanımının dört ögeye [derece, fonksiyon, alternasyon, ayırım] bağlı olarak yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu ögeler bireyden ve toplumdan ayrı düşünülemez (Romaine, 1999, 11-12). Fishman'a göre bu sebeple iki dillilerin dil özellikleri incelenirken yaşadıkları sahadaki politik ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel kuvvetlerin derecesi; diğer toplumlar ile aralarındaki etkileşim ve kendi toplumları ile ilişkileri göz önünde bulundurulmalıdır (Beardsmore, 1986, 4).

Yukarıda belirttiğimiz iki dilliliği etkileyen faktörler iç ve dış faktörler olarak iki gruba ayrılmaktadır. İç faktörler, bireye ait iletişimsel olmayan kullanımlar ve yaradılıştan gelen özellikler ile ilgili unsurların bütünüdür. İletişimsel olmayan sayı sayma, hikâye anlatma, dua etme, küfür etme, hayal kurma, günlük yazma ve not tutma gibi içsel anlatımlarda iki dilli bireyin dil tercihi önemlidir (Mackey, 1968, 565). Yapılan araştırmalar neticesinde belirlenen cinsiyet, yaş, zeka, hafıza, dile karşı tavır, motivasyon gibi iç faktörlerin iki dilliliğe etkisi tespit edilmiştir (Mackey, 1972, 565).

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, zylidirim@mu.edu.tr

Dış faktörler, bireyin etkileşim alanlarının niceliğine, etkileşim süresine, etkileşim sıklığına ve politik, kültürel, ekonomik vb. sebepler sonucu ortaya çıkan baskı unsurlarına göre belirlenir. Söz konusu etkileşim alanları ev, topluluk, okul, medya olarak dörde ayrılır (Mackey, 1968, 557). Topluluk dili bireyin parçası olduğu etnik grup, dini grup, iş grubu ve komşuları tarafından kullanılan dildir. Okul, kültürün güçlü bir koludur ve dil üzerinde büyük etkisi vardır (Edwards, 1995, 190). Bu nedenle geleneksel eğitim politikası kapsamındaki okullarda azınlık dilinin konuşulması, azınlık kültürünün baskın kültüre asimile olmasını sağlamak için yasaklanmaktadır (Romaine, 1999, 242-243).

Bu çalışmada İran'ın Türkmensahra bölgesinin merkez şehri konumundaki Günbed-i Kavus örneğinde Fishman'ın belirttiği dış faktörler açısından İran Türkmen sahasındaki iki dillilik tezahürleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1. İran'ın Dil Siyaseti ve Etkileri

Çok etnikli toplumlar üç temel *etnik bütünleşme modelinden* birini benimsemektedirler. İlk model çoğunluğun ya da baskın grubun dışındakilerin kendilerine özgü geleneklerini, dillerini, giyim ve yaşam tarzlarını, kültürel görünümelerini bırakarak çoğunluk veya baskın durumdaki grubun normlarını benimsemelerini isteyen *asimilasyondur*. İkinci modelde topluluk içerisindeki baskın kültürün diğerlerini eritmesi yerine var olan diğer kültürlerle örüntüler oluşturacak şekilde kaynaşması söz konusudur. Bu model *eritme potası* diye adlandırılmaktadır. Üçüncü model ise etnik kültürlerle var olmaları, ekonomik ve siyasi yaşamda eşit katılımcılar olmaları için tam anlamıyla yasal haklar verilmesini kapsayan *kültürel çoğulculuk modelidir* (Giddens, 2008, 544-545). Etnik bütünleşme modeli olarak asimilasyonu benimseyen Farslar buna uygun politikalar takip etmektedirler. İran'da yaşayan diğer etnik grupları ulus olarak kabul etmemekte, onları Fars kültürel geçmişinin bir parçası olarak görmektedirler.

Rıza Şah döneminde İran'ın dil siyaseti sürecinde başlatılan eğitim sistemi reformu dinsel azınlıkların açtığı okulları, misyoner okulları vb. okulları sistemli olarak devletleştirdi. Tüm ülkede Farsça aynı müfredat ve kitapların okutulduğu eğitim birliği öne çıkarıldı. Önceleri dini okullarda izin verilen diğer dillerin kullanımı yasaklandı. İzlenilen bu eğitim politikası kapsamında Farsçanın prestijinin artırılarak azınlıkların dilinin Farsçalaştırılması hedefleniyordu. Ayrıca toplumun tek ulusal bilinç etrafında birleşmesini hızlandırmak için bu durumu destekleyici kültür örgütleri de kurulmuştu. Fransız Akademisini örnek alan Kültür Akademisi (Ferhengistan), Rehberlik Şubesi, Kültürel Varlıkları Koruma Derneği, Coğrafya Komisyonu vb. dernek ve kurumlar aracılığıyla eski İran kültürü ve dili temeline dayanan dildeki yabancı sözcüklerin Farsça dağarcığında bulunan veya bu çerçevede türetilen yeni sözcükler ile değiştirilmesine dayanan bir arındırma ve yeniden şekillendirme paralel şekilde yürütülüyordu (Abrahamian, 2008, 112).

Bu sırada Türkmenler konargöçer, yarı konargöçer ve az sayıda yerleşik hayata geçmiş bir yaşam sürmekteydiler. Bu durum İran devleti açısından onların denetlenebilirliğini azaltmaktaydı. Dolayısıyla Türkmen boyları ve devlet güçleri sürekli çatışma içerisindeydi. Rıza Şah, Türkmenlerin devlete bağımlı hale getirilmesi sürecini hızlandırmak için, başlattığı Tahtakapı siyaseti çerçevesinde, Türkmenleri yerleşik yaşama geçmeye zorladı. Bu dönemde tarihî belgelere ve toplum hafızasında halen yaşamakta olan verilere dayanılarak Türkmen toplumu bireylerinde Farsça ile dil ilişkileri bağlamında, iki dilliliğin yaygın olmadığını söyleyebiliriz. Buna Ma'tufi'nin kaydettiği şu hadise örnek gösterilebilir: Bölgedekilerin verdiği bilgilere göre, miladî 1831 (kamerî 1310) yılında Rıza Şah'ın jandarmaları, Günbed-Meravetepe yolunun ortasında yer alan Göklen boyuna mensup Türkmenlerin yaşadığı Kerimişan Köyünde yer alan ve 1909'da yapımı tamamlanan ilk dinî medrese olan Seyitkılıçışan Medresesi'nin ya da bilinen diğer adıyla Kerimişan Medresesi'nin avlusunu işgal etmişlerdir. Jandarmalar, konargöçer hayat sürdüren Göklen Türkmenlerini denetim altına alarak yerleşik hale geçirmek için tuğladan yapılmış birkaç ev, dükkân ve bir pazar inşa edip bir köy kurmuşlardır (Ma'tufi, 1387, 140; Yıldırım&Akatabay, 2013, 6). Bu esnada Göklen boyuna mensup halk ile anlaşabilmek için Farsça bilen birini aramışlar ve bu hususta din âlimi Kerimişan onlara yardımcı olarak halk ile olan ilişkilerini tesis etmiştir.

Rıza Şah'ın başlattığı dil reformu ve paralelindeki reformlar, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra güçlenerek toplumun daha büyük kesimlerine ulaşmıştır. 1980'de kabul edilen İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesinde "İran halkı, hangi kavim ve aşiretten olursa olsun eşit haklara sahiptir. Renk, ırk, dil ve benzerleri ayrıcalık nedeni olamaz" ibaresi yer almaktadır. Bu maddede tek İran halkından söz edilmekte, kavimden neyin amaçlandığı, İran'da hangi kavimlerin yaşadığı, eşit hakların hangi alanlarda ve ne oldukları (kendini yönetme, kendi kaderini tayin etme, idari sistemde, eğitimde, iletişim araçlarında vs.) ve dilin neden olabileceği ayrıcalığın ne olduğu belirtilmemiştir. 15. maddede şöyle denmektedir: "İran'ın resmî ve ortak dili ile yazısı Farsçadır. Bütün belgeler ve yazışmalar,

resmî ve ders kitapları bu dil ve yazıyla olmalıdır. Yerel dillerin okullarda kullanımı Farsçanın yanında serbesttir." Bu madde de hangi yerel dillerin, hangi okullarda (devlet, özel, ana, ilk, orta, lise, yüksek), hangi düzeyde (sözel, eğitim dili) ve bu işin devlet sorumluluğunda olup olmadığı hakkında belirsizlik vardır. Bütün bunlara rağmen, Fars İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bu ülkede Farsça hariç diğer dillerde eğitim yapan tek bir okul yoktur ve dil yasağı kaldırılmamıştır (Blaga, 1997, 108).

Çıkarılan yasalar bu halkların dil, edebiyat, müzik, dans, folklor ve kültürlerinin eriyişini hızlandırmaktadır. 1994'te Tarhe Tadvine Estelâhnâme'ye Farhangiye İrân (İran Kültürel Terminolojisini Oluşturma Tasarısı) adlı bir girişimde bulunulmuş ve bu kapsamda İran'da yaşayan diğer halklardan kavimsel azınlık (akelliyet-i kavmi) olarak söz edilmiştir (Blaga, 1997, 99-100).

İran'da Farsça dışındaki hiçbir dil *zeban* (dil) olarak tanımlanmamakta diğer diller *gūyeş* (lehçe) terimi ile kamusal alan ve resmî belgelerde anılmaktadır. Böylece Farsçanın prestiji vurgulanmaktadır.

2. Ekonomik Etkenler

İki dilli bir toplumda dillerin nasıl kullanılacağı, nerede kullanılacağı çok sayıda aktivitelere bağlıdır. Bunlar içerisinde çeşitli baskıları barındırıyor olabilir. Genellikle bir dilin bilinmesi ve kullanılması ekonomik sebeplere bağlıdır. Bir dilin diğer dilden prestijli olması prestijli olan dili konuşan insanların o dili konuştukları için elde ettikleri güçle doğru orantılıdır (Romaine, 2004, 393).

Bir toplumda azınlık dilini konuşan kişiler için çoğunluğun dilini biliyor olmak ekonomik olarak bir zorunluluktur. Hatta azınlık aileleri evlerindeki baskın dili ana dil haline, çoğunluğun dili haline getirmek bile istiyor olabilirler. Bunun temel sebebi çocuklarının ekonomik olarak baskı altında hissetmemeleri ve onların zorluk altında kalmalarını istememeleridir (Mackey, 1972, 563).

Günbed-i Kavus şehrinde yaşayan nüfus devlet memuru, tüccar, ziraatçı gibi meslek gruplarından oluşmaktadır. Bölgenin temel gelir kaynağının tarım olması, üretimin olmadığı dönemlerde tek gelir kaynağı ziraat olan bireylerin özellikle Tahran'a çalışmak üzere gitmelerine sebep olmaktadır. Nüfus artışı içerisinde büyük paya sahip olan genç nüfus da eğitim ve iş imkânları için Tahran başta olmak üzere büyük metropollere yönelmektedir. Bu durum söz konusu bireylerin Farsça ile olan dil temaslarını artırmakta, Farsçanın sunduğu ekonomik imkânlar dolayısıyla bu dile yönelim iki dillilik düzeyini etkilemektedir. Öte yandan İran İslam Cumhuriyeti'nin İslam'ın Şii mezhebi üzerinde yükselen siyasi tutumu Sünni mezhebe mensup Türkmenlerin devlet dairelerinde iş bulmalarını güçleştirmektedir.

Günbed-i Kavus şehrinde bulunan devlet kurumlarında çalışan Türkmen Türkçesi konuşurları bir diğer Türkmen Türkçesi konuşuru ile kendi dilinde konuşurken ortamda bu dili bilmeyen birinin bulunması durumunda her iki taraf Farsça iletişim kurmaktadır. Söz konusu durum alışveriş esnasında dükkânlarda da gözlemlenmektedir.

3. Eğitim Etkeni

Eğitim dili iki dilliliğin derecesi üzerinde etki sahibidir. Eğitim dili ve devletin dilinin bir olduğu durumlarda söz konusu dil bir süre sonra evde ya da komşular arasında konuşulan dilin yerine geçmektedir. Çünkü bu dili kullanmak gelecekte kişilere statü sağladığı gibi aynı zamanda zaten yaşadığı alanın ve evin içinde bulunduğu sosyal etkileşim ve değişimin sonucu olarak alt dilin işlevini yitirmesine etken olacaktır (Williams, 1992, 103).

Dil öğretimi açısından okulları üç gruba ayırabiliriz. İlk grup tek dilli ortamdır. Burada tek bir dil öğretilmektedir ve genelde bu zorunlu olan devletin dilidir. İkincisi iki dilli ortamdır. Bu tür okullarda iki dilde eğitim verilmektedir. Bu iki dilli okullarda iki dil arasında paralellik kurulabilir. Yani bir ders A dilinde verildiği gibi B dilinde de verilebilir. Ya da A dili baskındır, ama B dili de öğretiliyordur. Üçüncü okul tipi ise özel okuldur (Mackey, 1972, 557).

Günbed-i Kavus'ta eğitim veren okul öncesi, ilk, orta, lise ve üniversite kurumlarında tek dilli eğitim verilmektedir. Okul öncesi eğitimden sonraki eğitim kademelerinde İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in dili Arapça öğretilmektedir. Ortaokuldan itibaren ise İngilizce dersi okulların müfredatında yer almaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti döneminde zorunlu Farsça dil eğitimi kreş, anaokulu gibi okul öncesi eğitim sistemi kurumlarının yaygınlaştırılması ile daha baskın bir duruma gelmiştir. Konargöçerlere, köylülere, yaşlılara, kadınlara yönelik Farsça öğretimi kursları açılmış ve Farsça okuryazarlık teşvik edilmiştir (Blaga, 1997, 110).

4. Medya Etkeni

Bir diğer etkileşim alanı medyadır. Radyo, televizyon, sinema, kayıtlar, dergiler gibi görsel ve yazılı medya kuruluşlarının iki dillilik üzerinde çok büyük etkisi vardır. Geniş iletişim ağı kuran medya

ürünlerinden bir tanesine ulaşabilmek iki dilliliği devam ettirmek için en güçlü faktördür (Mackey, 1972, 557). İletişim ağları toplum bireylerinin doğrudan ilişkili oldukları dil değişimlerine uyum sağlamları için bireyleri kendi tutumları doğrultusunda şekillendirir. Bu husus olumlu ya da olumsuz olabilir ve dil planlamasının sonucu olarak da bir dilin, bir toplumun belleğine modernize edilerek ya da geliştirilerek uygulanabilir (Fishman, 1999, 157).

İran'da Rıza Şah döneminde uygulanan Farsça dışındaki diğer dillerde dolayısıyla Türkmen Türkçesinde de uygulanan yayın yasakları İran İslam Cumhuriyeti döneminde denetim altında tutulmakla beraber kısmen serbest bırakılmıştır. Hatemi döneminde özel derneklerin kurulmasına ve yerel yayımlara izin verilmesi gibi siyasetler Türkmensahra ve özellikle Günbed-i Kavus'ta birkaç dernek kurulmasına ve az sayıda derginin yayımlanmasına olanak sağladı. Türkmen Türkçesi şiir ve edebiyat derneği Miras (1998) ve Mahdumkulu Firaki Bünyadı (2004) dernekleri ve Sahra (1998), Yaprak (1998) dergileri bu dönemde faaliyetlerine başlamışlardır. Sahra ve Yaprak dergileri Farsça olmakla beraber Türkmen Türkçesi yazıları da içermekteydiler. Özellikle Sahra 29. sayıdan başlayarak bir sayfasını Türkmen Türkçesi yazılara ayırmıştır.

Günbed-i Kavus günümüzde de İran Türkmenlerinin yayın faaliyetlerinin yürütüldüğü, basım evlerinin bulunduğu merkez konumundadır. Bu faaliyetler Türkmen Türkçesi ve Farsça olmak üzere iki dilde yapılmaktadır. İran Türkmenlerinin ortografisi Türkmenistan'daki standart türden farklıdır ve kendi içinde de farklılıklar göstermektedir. Edebî eserlerde özellikle şiir türünde Farsçanın etkisi üslûp ve semantik düzeyde görülmektedir. Ayrıca başta edebiyat alanında kaleme alınmış olmak üzere Farsça basılı yayınlar yaygın şekilde okunmaktadır.

Tarihi sürece baktığımızda medya faktörünün Rıza Şah döneminden itibaren devlet politikası çerçevesinde yönetildiğini görmekteyiz. Örneğin, Muhammed Rıza Şah'ın izniyle 28 Kasım 1967 tarihinde Türkmen Türkçesi yayın yapan Gurgan Radyosu'nun kurulmasındaki amaç Türkmenlerin dil ve kültürlerine hizmetten ziyade, o esnada yayın yapan Aşgabat Radyosu'nun dinlenmesinin önüne geçilmesiydi. Çünkü Türkmensahra'daki halk büyük çoğunlukla Türkmenistan'dan yayın yapan Aşgabat Radyosu'nun yayınlarını takip etmekte ve bu durum İran Hükümeti tarafından Sovyet Türkmenistanı'nın komünizm propagandasının halk üzerinde etkili olacağı endişesi ile sorun oluşturmaktaydı (Arrıhi, 2002, 7).

Günümüzde İran İslam Cumhuriyeti'nde Farsça dışında diğer dillerde hazırlanan sınırlı radyo, televizyon ve yazılı yayınlarda bu dillerin edebî şekli kullanılmamaktadır (Blağa, 1997, 110). Bu durum elbette kurulan Türkmen radyo kuruluşlarının yayım diline de yansımaktadır. Söz konusu yayım dili halkın konuşma dilinden ve standart Türkmen Türkçesinin özelliklerinden oluşturulan karma bir dildir.

İşitsel ve görsel medyanın denetim altında tutulabilmesi için önceki dönemlerde yasaklanan uydu anteni yasal olmamasına karşın hemen hemen her evde kullanılmaktadır. Böylece başta Türkiye kanalları olmak üzere birçok televizyon ve radyo kanalı takip edilebilmektedir. Ancak aynı serbestlik internet ağı için söz konusu değildir. İran'da *millî internet* diye adlandırılan, sadece devletin seçtiği internet sayfalarına erişime izin verilen ve hızı çok düşük bir sistem uygulanmaktadır.

5. Politik Etkenler

İki dilliliği etkileyen faktörlerden bir diğeri politik sebeptir. Son yüzyılda yaşadığı çatışmalar, siyasi ve ideolojik çalkantılara rağmen bugün dış politikada İran güçlü bir kimliği bulunan ve gerçek ekonomik gizli güçleri olan kalabalık ve eğitilmiş bir nüfusa sahip bölgesel bir güç statüsüne yükseltilmiştir. Ancak dış politikadaki ideolojik önceliklerine yönelik kısırtıcı tutumu ve temel özgürlükler bağlamında iç politika ile paralellik sağlayamaması sebebiyle uluslararası düzeyde ekonomik olmayan etmenler nedeniyle hedeflediği dengelyi kuramamaktadır (Djalili,&Kellner, 2011, 172).

İran'ın politik süreçte kazandığı statü Farsçanın ülkedeki prestijini ve dolayısıyla diğer diller üzerindeki baskısını artırmaktadır. Günbed-i Kavus örneğinde de bunun yansımalarını görmek mümkündür. Günbed-i Kavus'ta yaşayan Türkmenler politik konjonktürde kendilerini İran Türkmeni olarak tanımlamakta ve bu çerçevede sınırında yaşadıkları komşu ülke Türkmenistan'ın kapalı ve otoriter politikasını eleştirmektedirler. Dolayısıyla dil tercihlerinde de standart Türkmen Türkçesi geri planda kalmaktadır.

Dil grupları arasında süre gelen mücadele resmî dairelerin, kurumlarda çalışan bireylerin sayılarındaki artışa paralel bu bireylerin tek dilli (monolingual) hale değişmeleri durumunu hızlandırmaktadır (Williams, 1992, 103). Planlı dil değişimleri sürece yayıldığından devlet politikasının bu yönü de Farsçanın şehirdeki dil ortamı içerisinde yönettiği dengelyi etkilemesi açısından dikkate alınması gereken bir husustur.

6. Kültürel Etkenler

Etnik kimlik çoğunluklardan ziyade azınlıkların farkında olduğu sosyopsikolojik bir değişkendir. Tarihsel ve kültürel deneyimler tarafından gelişen ve ortaya çıkan bu etnik kimlik daha sonra bir bilinç haline gelir (Fishman, 1999, 155). Buna bağlı olarak Günbed-i Kavus şehrinde yaşayan Türkmenlerin şu ana kadar kısaca değindiğimiz her tür baskının etnik kimliklerinin farkındalık derecesini artırdığını söyleyebiliriz.

Rıza Şah döneminde millî kıyafetlerini giymeleri, hatta geleneksel yeşil çaylarını içmeleri dahi yasaklanan (Annaberdiyev, 2006, 81) Türkmenler günümüzde İran'da yaşayan diğer halklardan kendilerine özgü giyim kuşamları, rengârenk desenli *çargad* adı verilen başörtüleri ile rahatça ayırt edilebilmektedirler. Evli kadınlar bu örtünün altına *andak* adı verilen ortası boş bir halka koymaktadır. Düğün merasimlerinde geleneksel Türkmen kıyafetleri ve takıları ile kuşanan kadınlar eski ritüelleri yerine getirmektedirler.

Türkmenler boy aidiyetlerine ve geleneklerine yürekten bağlı bir halktır. Eski konargöçer hayatın izleri modern hayat tarzı ile bütünleşmiştir. Bu bağlılık iki dilli bireyleri ana dillerini Türkmen Türkçesi olarak tanımlanmada ve ikinci dilleri Farsçayı konuşmayı tercih edecekleri alanları sınırlandırmada bilinçli hale getirmektedir. Toplum içi sebepler bir dış dilin öğrenilebilirliğini ve benimsenebilirliğini sağlayabilir; ama bu dış kültür ve değerleri kabul etmeyi beraberinde getirmez (Fishman, 1999, 158). Günbed-i Kavus örneğinde görüldüğü üzere bu değerlere karşı kendilerini korurlar.

7. Sosyal Etkenler

Sosyal çevre çeşitli dış etken alanlarından ve burada konuşulan dil alanlarından oluşur. Bunların başında evde konuşulan dil gelir. Daha sonra yaşanılan yerin, yani etraftaki komşuların dili, etnik grubun dili, dini grubun dili, sosyal aktivite alanlarındaki grubun dili olmak üzere genişler (Mackey, 1972, 557).

Günbed-i Kavus'un nüfusu çok etnikli bir yapı arz etmektedir. Şehirde başta Türkmen Türkleri olmak üzere, Farslar, Azerbaycan Türkleri ve çok az sayıda Kazak Türkü yaşamaktadır. Şehirde oturan Fars ve Türkmen nüfus şehrin iki farklı tarafında oturmaktadır. Farsların yaşadıkları kısımda oturan bazı Türkmen aileler de bulunmaktadır. Ancak bu durum dil temasında buldukları dış etken alanlarını komşuluk ilişkileri vb. noktasında sınırlandırmaktadır. Türkmen aileleri komşuluk ilişkilerini diğer Türkmen aileleri ile geliştirmekte ve oluşan etnik grup birlikte hareket etmektedir.

Sosyal çalışma sahası içerisinde farklı kökene sahip halk beraber çalışmakta ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Evde kendi ana dili ile konuşan birey resmî kurumlara gittiğinde resmî ve zorunlu dil olan Farsçayı kullanmaktadır. Günbed-i Kavus sokaklarında ise sıklıkla Türkmen Türkçesinin kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Şehrin muhtelif yerlerinde çok sayıda dükkânın işletmecisi geçmişten bu yana ticaretle uğraşan Azerbaycan Türkleridir. Azerbaycan Türkleri, Türkmen müşterileri ile Türkmen Türkçesi konuşmaktadırlar. Kazak Türklerinin de yaklaşık olarak hepsi Türkmen Türkçesini anlayıp konuşabilmektedir.

Dini grup olarak Farsların Şii mezhebine, Türkmenlerin ise Sünni mezhebine mensup olmaları ibadethanelerinin ayrı olması sonucunu doğurmaktadır. Sünni Türkmenlerin din âlimleri vaazlarını Türkmen Türkçesi ile vermektedirler ve dinî eğitim veren medreselerinde kendi dillerini kullanmaktadırlar.

Değerlendirme ve Sonuç

İran Farsça dışında çok sayıda farklı dilin konuşulduğu ve bu dillerin tarih içerisinde çok farklı alanlarda ve düzeylerde birbiriyle girift dil ilişkileri kurduğu bir dil coğrafyasıdır. Bu coğrafya geçmişten günümüze Türkmenlerin yurdu olmuştur. Dolayısıyla Türkmen Türkçesinin Farsça ile dil temasları neticesinde iki dilliliğin ne zaman ortaya çıktığını belirlemek zordur. Ancak İran Türkmenleri arasında kitlesel anlamda iki dillilik sürecinin Rıza Şah döneminde başladığını söylemek mümkündür. Rıza Şah'ın Fars ulusal kimliği etrafında şekillenen dil siyaseti ve bu çerçevede sürdürdüğü reformlar, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra daha güçlü yaptırımlar ile hayata geçirilerek Farsçanın resmi dil statüsünü güçlendirmiştir.

1980'de kabul edilen İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasasının 15. ve 19. maddelerinde yerel dilde eğitim hakkına işaret edilmesine karşın bu husus müphem bir şekilde ifade edildiğinden her hangi bir uygulama alanı oluşturulmamış, Farsça haricinde eğitim veren okullar açılmamıştır. Bu husus azınlık statüsünde bulunan Türkmen Türklerinin Farsça iki dillilik sürecinin küçük yaşlardan itibaren başlamasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla iki dilliliğin derecesini artırmakta olup Türkmen Türkçesinin kullanımını sadece aile içi ve Türkmen etnik kimliğine sahip sınırlı bir sosyal çevre ile sınırlandırmaktadır. Türkmenlerin gelenek ve göreneklerine bağlılıkları bu noktada dil tercihleri üzerinde bilinçli bir etki alanı oluşturmasına karşın güçlü ekonomik ve politik etkenler sonucu gelişen dil temas noktalarını çoğaltmakta ve özellikle leksik düzeydeki dil kopyalamaları giderek yaygın bir hale gelmektedir.

Türkmenler İslam dininin Sünni mezhebine mensup olmaları sebebiyle Günbed-i Kavus şehrinde yaşayan Şii mezhebine mensup Farslardan ve Azerbaycan Türklerinden, sosyal hayatlarını da kapsayan ayrı bir cemaat teşkil etmektedirler. Türkmen Türklerinin din âlimleri camilerde Türkmen Türkçesi vaazlar vermektedir. Bu durum dil kullanımı açısından duyarlılık oluşturmaktadır.

Bölgede aydın kesimin kendi imkânları ile kurdukları Türkmen Türkçesi ile yazılan kitapları basan yayınevleri ve Türkmen kültür dernekleri faaliyet göstermektedir. Türkmen Türkçesinin resmî bir statüsünün bulunmaması, İran Türkmenlerinin basılı kaynaklarda kullandıkları yazı dilinin standartlaşması üzerinde de tartışmalı bir alan teşkil etmektedir. Görsel ve yazılı medyanın Farsça dışındaki dillerde sınırlı sayıda olması da bu tartışmaların sonuçlandırılmasının önüne geçmekte ve Türkmen Türkçesi kaynakların halkın geneline ulaşmasında kısıtlılık yaratmaktadır.

Sonuç olarak, dil hayatyeti bağlamında Türkmen Türkçesinin Türkmenistan Cumhuriyeti'nin resmî dili konumunda olması dolayısıyla tehlikede olan diller arasında olduğunu söyleyemeyiz. Ancak tarihî belgelere, Türkmen halkının yaşayan tarihî, kültürel belleğine ve bu hususların günümüz toplumundaki yansımalarına bakarak Günbed-i Kavus örneğinde olduğu üzere iki dillilik tezahürlerinin zaman içerisinde İran sahasında konuşulmakta olan Türkmen Türkçesi ağızlarını söz konusu bağlamda tehlikeye soktuğunu belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2008). *Modern İran Tarihi*. D. Şendil (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Annaberdiyev, A. (2006). *İran Türkmenleri (1881-1979)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Arrıhi, İ. (2002). Gorgan Radyosunun Tarihçesi Hakda (1). *Sahra*, 46(4), 7.
- Beardsmore, H. B. (1986). *Bilingualism: Basic principles*. Clevedon, England: Multilingual Matters.
- Blaga, R. (1997). *İran Halkları El Kitabı, Yeni Zamanlar Dağıtım*.
- Djalili, M. R. & KELLNER T. (2011). *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*. R. Uzmen (Çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Edwards, J. (1995). *Multilingualism*. London: Routledge.
- Fishman, J. A. (1999). Sociolinguistics. J. A. Fishman (Ed.), [in:] *Handbook of Language and Ethnic Identity*. New York: Oxford University Press.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. C. Güzel (Haz.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Ma'tufi, A. (1387). *Medâres-e Emâdiyye ve Geliç İşân*. Gorgan: Müellif Yayınları.
- Mackey, W. F. (1968-1972). The Description of Bilingualism. J. A. Fishman (Ed.), [in:] *Readings in the Sociology of Language*, Paris: Mouton.
- Romaine, S. (1999). *Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Romaine, S. (2004). The Bilingual and Multilingual Community. T. K. Bhatia and W. C. Ritchie (Ed.), [in:] *The Handbook of Bilingualism* Oxford: Blackwell Publishing.
- Williams, G. (1992). *Sociolinguistics (A Sociological Critique)*. Joshua A. Fishman (Ed.), London and New York: Routledge.
- Yıldırım, Z. & Aghatabai, S. (2015). İran'ın Türkmen Sahra Bölgesindeki Türkçe Yer Adları. 8. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Kültürel Miras Bildiriler-I* (s. 61-71). Ankara: AKDİTK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.